

บทที่ ๒

เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตร

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเนื้อหาหลักธรรมในสังวรสูตร ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาถึงความหมาย ความเป็นมา ความสำคัญ เนื้อหาสาระสำคัญ และโครงสร้างในสังวรสูตร ซึ่งได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ, ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ โดยกำหนดหัวข้อประเด็นการศึกษาไว้ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของสังวรสูตร
- ๒.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของสังวรสูตร
- ๒.๓ เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตร
- ๒.๔ สรุปท้ายบท

๒.๑ ความหมายของสังวรสูตร

๒.๑.๑. ความหมายของคำว่า “สังวร” ตามรูปศัพท์และคัมภีร์

ก) ความหมายของคำว่า “สังวร” ตามรูปศัพท์

คำว่า สังวร รูปศัพท์บาลีว่า สัวร มาจาก ส + วร, ส เป็นคำอุปสรรคมีความหมายหลายอย่าง เช่น สโมธาน (รวมเข้าด้วยกัน) สงเขป (ย่อ) สมทนตถ (รอบ ๆ) สมิตฺติย (บริบูรณ์) สมมาสทตถ (ความดี) ภูสฺตถ (อรรกว่ายิ่ง) สหตถ (รวบรวม) อภิมุข (ต่อหน้า) สงคต (พบกัน) ปิธาน (ปิด) ปภว (แหล่งกำเนิด) ปุชา (การบูชา) ปุนปฺนุณฺริยา (กระทำบ่อย ๆ เป็นต้น^๑) แต่ในที่นี้ใช้ในความว่า ปิธาน (ปิด) ปิธาน และมีตัวอย่างคำศัพท์ที่ท่านยกเป็นอุทาหรณ์ว่า สัวฺโต (การปิด), สัวโร^๒

^๑ พระคันธสาระ แปลและเรียบเรียง, ปทฺรฺปสฺสฺธิ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕๘-๘๕๙.

^๒ พระคันธสาระ แปลและเรียบเรียง, ปทฺรฺปสฺสฺธิ, หน้า ๘๕๙.

วร ธาตุ มีอรรถว่า ยาจิณณกตย (จุ.) ขอ ประรณนา, เข้าหา – รับประทาน
 อารณ (ญ.จุ.) ปิดกั้น – กัดขวาง, ระวัง ป้องกัน สำรวม^๓

ในที่นี้ ใช้ในอรรถว่า อารณ โดยได้แสดงตัวอย่างของอรรถนี้ไว้ว่า สีสัโร, สัโรโต ปาติ
 โมกขสมิ^๔ ส่วนคำแปลที่มีผู้รวบรวมไว้ เช่น

สัโร (ป.), สัรณ (นป.) การปิด การบัง การมุง ความระวัง การป้องกัน ส บพหน้า วร
 อารณเณ, อ, ญ^๕ สังวร น. ความระวัง ความเหนียวรั้ง ความป้องกัน ก. สำรวม เหนียวรั้ง เช่น สังวรศีล
 สังวรธรรม ถ้าใช้เป็นส่วนท้ายของสมาส หมายความว่า ความสำรวม ความระวัง เช่น อินทริยสังวร
 จักขุสังวร ญาณสังวร ศีลสังวร^๖

สรุปว่า สังวร เป็นการสำรวม ระวังในอินทริยทั้ง ๖ ด้วยการไม่สอดส่ายส่งออกไปเที่ยว
 กระทบหรือผัสสะกับใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเป็น เพราะเมื่อไม่เกิด
 การผัสสะหรือ เมื่อผัสสะดับ จึงดับเวทนาได้ อันเป็นไปตามปฏิจกสมุปปาตธรรมฝ่ายนิโรธวารหรือฝ่าย
 ดับทุกข์ และเมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะแล้ว ก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ให้ยินดียินร้าย
 ในเวลาที่เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หรือการอุเบกขา หรือไม่
 พัวพันเสีย ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทริยทั้ง ๖ การสังวร สำรวม และมีความระวังไม่ให้กิเลสครอบงำ
 ใจก็จะเป็นทางแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

ข) ความหมายของคำว่า “สังวร” ตามคัมภีร์

ความหมายของสังวรตามพระพุทธพจน์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ มีปรากฏใน
 พระสูตรต้นตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกเป็นจำนวนมาก พระพุทธพจน์นั้นแสดงทั้งลักษณะและวิธีการ
 ปฏิบัติเกี่ยวกับการสังวร สำรวมอินทริย อีกทั้งได้ทรงแนะนำเทคนิควิธีการเพื่อให้การปฏิบัติได้ผล
 มีเนื้อหาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าคุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย เป็น
 อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม
 ใน จักขุนทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิขณาและโทมนัส

^๓ พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, **ธาตุวัตตสังคหปาฐนิสสยะ**, พระราชปริยัติโมลี (อุปสมอ) และคณะ
 ปรีวรตและแปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๙๘., พระมหา
 ปราโมทย์ ปโมทิตโต, **พจนานุกรมธาตุภาษาบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๘.

^๔ พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, **ธาตุวัตตสังคหปาฐนิสสยะ**, หน้า ๑๒๘ และ ๓๙๙.

^๕ พันตรี ป.หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์,
 ม.ป.ป.), หน้า ๖๘๘.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร:
 นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๐.

ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู... ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโณภูมิจึงด้วยกาย... รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ... ภิกษุผู้ประกอบด้วยความสามารถ อินทรีย์อันเป็นอริยะนี้ ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับกิเลสในภายใน มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าคุ้มครองทวาร ในอินทรีย์ทั้งหลายเป็นอย่างนี้แล^๗

ในการสังวร สำรวมอินทรีย์นั้นไม่ใช่การหลบหนีอารมณ์ หลีกหนีไม่ให้เห็นรูป ไม่ให้ฟังเสียง ไม่ให้ดมกลิ่น ไม่ให้ลิ้มรส ไม่ให้ถูกต้อง โณภูมิจึงด้วยกาย ไม่ให้รับรู้ธรรมารมณ์ แต่เป็นการที่จิตได้รับการคุ้มครองไม่ให้เกิดกิเลส เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ ซึ่งการหลบหนีอารมณ์ ไม่ดูรูปทางตา ไม่ฟังเสียงทางหู เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงปฏิเสธว่า ไม่ใช่วิธีการปฏิบัติพัฒนาอินทรีย์ในคำสอนของพระองค์ เป็นวิธีการของศาสดาอื่น ดังเรื่องที่พระองค์ทรงสนทนากับอุตตรมาณพ ลูกศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ ในอินทรีย์ภาวนาสูตฺร ปาราสิริยพราหมณ์สอนลูกศิษย์ว่า “อย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู ซึ่งพระองค์ตรัสว่า หากเจริญอินทรีย์อย่างนั้น สวากที่ปฏิบัติจนสำเร็จก็จะเป็นคนตาบอด เป็นคนหูหนวกอย่างแน่นอน และพระองค์ได้ทรงแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยให้ท่านพระอานนทฟัง”^๘

การสังวร สำรวมอินทรีย์ จึงปฏิบัติโดยการไม่ยึดติดในนิमितและอนุพยัญชนะ ไม่หลงไปจริงจังกับสิ่งที่รับรู้ ไม่หลงยึดถือจริงจังว่าเป็นนั่นเป็นนี่ สูง ต่ำ ดำ ขาว ดี ชั่ว ถูก ผิด สวย และไม่สวย ท่านให้รับรู้แต่อย่ายึดถือเป็นจริงเป็นจัง เพราะโดยความจริงของสิ่งทั้งปวงนั้น มันไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนถาวรตลอดไป พอที่จะไปจริงจังได้ มีแต่ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา บางสิ่งที่มันให้ความสุขได้ก็จริง แต่ก็ไม่ใช่ความจริง ไม่มีแก่นสารที่จะไปยึดถือได้

ความสำรวมตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสนี้ มีลักษณะที่ให้เตรียมตัวไว้ให้ดี ตั้งมั่นอยู่ในกายคตาสติ คือ มีสติ ระลึกละเอียดอยู่ในขอบเขตของกายตนเอง ไม่หลงเที่ยวไปข้างนอกด้วยวิธีการเช่นนี้ จิตก็จะไม่ถูกดึงออกไปหาอารมณ์ที่น่าพอใจ ไม่เกิดความยินดี เมื่อเป็นเช่นนี้ หากประสบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ ก็จะไม่เกิดความเกลียดชังขึ้น แต่หากไม่ได้ฝึกฝนเตรียมตัวเอาไว้ ไม่มีสติที่ตั้งมั่นอยู่ในกาย จิตจะถูกดึงออกไปหาอารมณ์ที่น่าพอใจ เกิดความยินดีขึ้น อย่างนี้ก็ได้สำรวม หากประสบกับอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ ก็จะไม่เกิดความเกลียดชังขึ้น อย่างนี้ก็ได้สำรวมอีกเช่นเดียวกัน

สรุปว่า สังวร หมายถึง การปิดกั้น ป้องกัน ไม่ให้มีบาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งก็คือ อินทรีย์สังวร จึงหมายถึง ปิดกั้น ป้องกัน ไม่ให้มีบาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในจิต เวลาที่มีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ หรือ หมายถึงการคุ้มครอง การป้องกันรักษาจิตให้ตั้งมั่นไว้ เมื่อรับรู้

^๗ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๓/๗๒-๗๓.

^๘ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓/๕๐๔.

อารมณ์แล้ว อารมณ์ก็จะไม่หลุดจิตให้ออกจากกายไปสนใจภายนอก ไม่ให้หลงไปยินดีในร้ายในอารมณ์ที่น่ารัก และไม่น่ารักทั้งหลาย

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า “สังวร” ตามอรรถกถาจารย์

อรรถกถาจารย์ อธิบายเนื้อความพระบาลีโดยได้แสดงความหมายของสังวรไว้ ๕ ประการ คือ ๑) ปาติโมกขสังวร ๒) สติสังวร ๓) ญาณสังวร ๔) ขันติสังวร ๕) วิริยสังวร^๙ มีรายละเอียดดังนี้

๑) ปาติโมกขสังวร คือ การสำรวมในศีลอันเป็นพื้นฐานรองรับคุณธรรมเบื้องสูง เรียกว่าศีลสังวรก็มี คุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปคือสมาธิและปัญญาที่จะสามารถละกิเลสได้ ศีลสังวรนี้มีหลายระดับ แล้วแต่เพศและสถานะของบุคคลนั้น คือ ศีล ๕ และศีล ๘ สำหรับคฤหัสถ์ ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ ศีล ๓๑๑ สำหรับพระภิกษุณี เมื่อมีการสำรวมระวังรักษา มีเจตนาที่จะงดเว้นความผิดพลาดทางกาย วาจา ตามศีลเหล่านั้น เรียกว่า ปาติโมกขสังวร ซึ่งพระบาลีที่แสดงถึงปาติโมกขสังวร กล่าวว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีลสำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรอยู่ จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด”

๒) สติสังวร คือ อินทริยสังวรตามพระบาลีนั่นเอง ท่านเรียกว่าสติสังวร เพราะว่าเป็นการรักษาจิตไม่ให้เกิดอกุศล เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ องค์ธรรมหลักในการเฝ้ารักษาจิตก็คือ สติ พระอรรถกถาจารย์ได้ยกพระพุทธพจน์ว่า “รกขติ จกขุนทริยิ จกขุนทริเย สัวรึ อาปชชติ” มาเป็นตัวอย่างของสติสังวรนี้

๓) ญาณสังวร คือ การปิดกั้นกิเลสชนิดตัดขาดด้วยปัญญา ทำให้กิเลสไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้อีกเพราะหมดเหตุ การเห็นแจ้งตามความเป็นจริงว่า สังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วจิตก็ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในสังขารธรรมทั้งหลาย กิเลสทั้งหลายที่เคยเกิดเพราะมีความยึดมั่นถือมั่น ก็ถูกทำลายไปโดยสิ้นเชิง ความยึดมั่นถือมั่นหรืออุปาทานนี้ เกิดขึ้นได้เพราะอวิชชาคือการไม่รู้ความจริง เมื่อปัญญารู้ความจริง ก็หมดความยึดมั่นถือมั่น อวิชชาดับ

๔) ขันติสังวร คือ ความอดทน อดกลั้น ไม่ทอดทิ้ง ต่อสิ่งที่ไม่น่าชอบใจต่าง ๆ ตั้งแต่ด้านกายภาพ เช่น ความหนาว ความร้อน ฝนตก แดดออก จนกระทั่งถึงอดทนต่อการกระทำต่อผู้อื่น เช่น คนที่ทำร้าย หรือคนที่ว่าร้าย เป็นต้น ความอดทนก็คือ “ความสามารถที่จะคงสภาพจิตที่เป็นกุศลไว้ได้ โดยไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง ไม่อาฆาตพยาบาท ไม่ว่าจะเผชิญกับอารมณ์ใดๆ”

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๘-๕๙.

๕) วิริยสังวร คือ “การปิดกั้นกิเลสทั้งหลายไม่ให้เกิด โดยอาศัยความเพียรพยายาม มีการพยายามป้องกันไม่ให้กุศลเกิดขึ้น พยายามละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว พยายามทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น พยายามทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญงอกงามไปพลุลย์ยิ่งขึ้น”

ความหมายของคำว่า สังวร ที่มีความหมายในทำนองเดียวกัน พระอรรถกถาจารย์ท่านอธิบายไว้ จะยกมารวบรวม ดังนี้ ที่ชื่อว่า สังวร เพราะอรรถว่า สังวร อธิบายว่า “ปิด คือ ห้าม ได้แก่ไม่ให้เป็นไป”^{๑๐} ในสังวรทั้งหมด ท่านเรียกว่า สังวร “เพราะเป็นเครื่องระงับกายทุจริต และวจีทุจริตเป็นต้น ที่ตนต้องระงับตามหน้าที่ของตน”^{๑๑} อินทรียคือจักขุ ชื่อจักขุนทรีย ที่ชื่อว่า สังวร เพราะกันไว้ อธิบายว่า “เพราะปิด คือ กันไว้ได้ คำว่า สังวรนี้ เป็นชื่อของสติ การสำรวมในอินทรียคือจักขุ ชื่อว่าการสำรวม จักขุนทรีย”^{๑๒}

ในความหมาย ที่ชื่อว่าผู้สำรวมแล้ว พระอรรถกถาจารย์ว่า สังวรระงับ อธิบายว่า “กัน คือ ปิด ภาคุผู้สังวรระงับในจักขุนทรีย คือ ผู้มีจักขุนทรียอันระงับรักษาแล้ว อธิบายว่า กัน คือปิดบานประตูคือสติที่รู้กันว่า การสำรวมทางจักขุนทรียในจักขุทวาร เหมือนคนปิดบานประตูที่ประตูเรือน ฉะนั้น”^{๑๓}

สรุปว่า สังวร คือการปิด การห้าม การกัน เมื่อว่าโดยสภาวะ อสังวร คือ ในขณะที่เป็นขวนจิตมีสภาวะธรรม ๕ ประการเหล่านี้เกิดขึ้น ได้แก่ ความเป็นผู้ทุศีล ความหลงลืมสติ ความไม่รู้ ความไม่อดทน ความเกียจคร้าน ส่วนสังวร คือ ในขณะที่เป็นขวนจิตมีสภาวะธรรม ๕ ประการเกิดขึ้น ได้แก่การมี ศีล สติ ญาณ ขันติ วิริยะ เกิดขึ้นด้วยการสังวร

๒.๑.๓ ความหมายของคำว่า “สังวร” ตามปราชญ์วิชาการ

คำว่า สังวร คือความหมายของ อินทรียสังวร มีคำอธิบายของนักปราชญ์ หลายท่านด้วยกัน ที่ได้ให้ความหมาย ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้กล่าวถึงสังวรไว้ว่า สังวรความสำรวมอินทรีย คือสำรวมอินทรีย^{๑๔} ทั้ง ๖ นี้ สำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย สำรวมใจ โดยที่เมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไรเป็นต้น ก็ไม่ยึดถือสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดหรือบางส่วน ไม่ยินดียินร้าย เพราะเมื่อยึดถือ ความยินดียินร้าย บาปอกุศลทั้งหลายย่อมไหลเข้าสู่ใจหรือสู่จิต

^{๑๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๓.

^{๑๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๔.

^{๑๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๘.

^{๑๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๘๐.

^{๑๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **สัมมาทิฏฐิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม: พิมพ์ที่ สาละพิมพ์การ, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๗.

ต่อเมื่อมีความสำรวมอยู่ไม่ยั้งถึงสิ่งที่ได้เห็นที่ได้ยินเป็นต้นเหล่านั้น ก็ย่อมตกอยู่แค่ตาแค่หูในภายนอกเท่านั้นไม่ไหลเข้าสู่จิตใจ และความสำรวมนี้ก็คือตัวสติ ดังนั้นสติจึงเป็นเหมือนอย่างนายทวารบาลคือนายประตู เมื่อมีสติอยู่ สตินี้ก็เหมือนอย่างเป็นนายประตู ถ้าเป็นผู้ร้ายก็ไม่รับให้เข้า ถ้าเป็นผู้ดีเป็นมิตรญาติสหายผู้ที่นำความดีเข้ามา ก็รับ สตินี้เองจึงเป็นตัวอินทรีย์สังวร ความสำรวมอินทรีย์ เพราะว่าทวารทั้ง ๖ นี้เป็นทวารทั้งของส่วนดีและทั้งของส่วนไม่ดี

อินทรีย์สังวร^{๑๕} ความสำรวมอินทรีย์ หากขาดความสำรวมก็ย่อมจะยั้งถึง จะยินดียินร้าย บาปอกุศลธรรมทั้งหลายก็จะไหลเข้าสู่จิตใจ เพราะเหตุขาดการสำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ ซึ่งบุคคลโดยมากมักย่อหย่อนในความสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ เหล่านี้ เมื่อเห็นอะไรทางตา เมื่อได้ยินอะไรทางหู ตลอดจนคิดถึงเรื่องอะไรทางใจ ย่อมจะยั้งถึงสิ่งที่ได้เห็นได้ยินตลอดจนสิ่งที่คิดเป็นต้น ว่างามบ้าง ไม่งามบ้าง น่าชอบใจบ้าง ไม่น่าชอบใจบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ จึงเกิดความยินร้าย เกิดบาปอกุศลธรรมทั้งหลายไหลเข้าสู่จิตใจ สิ่งที่ไหลเข้ามาสู่จิตใจก็มาหมักหมมต้องจิตสันดานอยู่ซึ่งเป็นอาสวะอย่างหนึ่ง

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของสังวร คือ อินทรีย์สังวรเอาไว้ว่า อินทรีย์สังวร เป็นการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๖ อย่างไว้ด้วยหวังว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึกนึกคิดขึ้นเองในใจ อย่าทำความรักใคร่พอใจยินดี หรือความโกรธเคืองหงุดหงิดยินร้าย ให้เกิดขึ้นในใจของตนได้^{๑๖} นอกจากนี้ท่านยังมองว่า อินทรีย์สังวรไม่ใช่แค่เรื่องศีล แต่ยังรวมถึงการเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ซึ่งอินทรีย์สังวรเป็นเหมือนพื้นฐาน ให้จิตวางเฉยเมื่อตามองเห็น รูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัส ธรรมารมณ์ทางใจ เป็นต้น ในขณะนั้นก็สามารถเพ่งมองให้เห็นความจริงของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ และสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ให้เห็นโดยความเป็นของว่างเปล่าจากตัวตน จนกระทั่งหลุดพ้นก็ได้ ดังนั้น การบำเพ็ญอินทรีย์สังวรนั้น หากมีความตั้งใจจริง ก็สามารถถึงที่สุดแห่งทุกขได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การสำรวมอินทรีย์นั้น ไม่ใช่มีแต่อย่างต่ำเป็นขั้นศีล อาจมีสูงขึ้นไปถึงขั้น บรรลุมรรคผล ถ้าผู้ใดสำรวมอินทรีย์ชนิดเกิดญาณวิเศษมองเห็นเป็นวิปัสสนา ถึงกับเห็นความเป็นอนัตตาของสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นภายนอกและภายใน จนอนัตตานุปัสสนาญาณเกิดขึ้นแล้ว ผู้นั้นจะบรรลुถึงที่สุดแห่งทุกขได้แก่นิพพาน ข้อนี้หมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่การเห็นรูป แล้วเฉยได้อย่างเดียว ซึ่งเป็นเพียงอินทรีย์สังวร แต่ในขณะที่เฉยนั้นแหละหมายถึงการเพ่งความเป็นธาตุ ความเป็นของว่างเปล่าในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตลอดถึงผัสสะ และเวทนาทุกชนิด ที่อาศัยรูปเป็นต้นเกิดขึ้นจนเกิดวิมุตติขึ้น^{๑๗}

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **สัมมาทิฎฐิ**, หน้า ๓๒๑.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, **ตามรอยพระอรหันต์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๘.

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, **ตามรอยพระอรหันต์**, หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสังวรคือ อินทรีย์สังวร เป็นการสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ เป็นการคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย^{๑๘} ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นไปใน ๒ ลักษณะคือ

๑) สำรวม ระวังในอินทรีย์ทั้ง ๖ ด้วยการไม่สอดส่ายส่งออกไปเพียวกระทบหรือผัสสะกับในเหล่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเป็น เพราะเมื่อไม่เกิดการผัสสะหรือเมื่อผัสสะดับ จึงดับเวทนาได้ อันเป็นไปตามปฏิจักษุสัมปทาธรรมฝ่ายนิโรธหรือฝ่ายดับทุกข์

๒) เมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะกันแล้ว ก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หรือการอุเบกขา หรือไม่พัวพัน ยังมีความระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ อีกด้วย กล่าวคือ เมื่ออายตนะภายนอก กระพอกกัน เช่น ตาเห็นรูป อายตนะภายใน การกระทบกันของปัจจัยทั้ง ๒ ย่อมเกิด วิญญาณ ๖ “การประจวบกันของปัจจัยทั้ง ๓ ข้างต้น เรียกว่า ผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี เวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ อทุกขมสุข ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นเป็นธรรมตา”

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร ป.ธ. ๙) ได้ให้ความหมายของสังวร คือ อินทรีย์สังวร เป็นการปิดกั้น ป้องกัน ไม่ให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในจิตเวลาที่มีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ หรือ หมายถึง “การคุ้มครอง การป้องกันรักษาจิตให้มั่นคง เมื่อรับรู้อารมณ์แล้ว อารมณ์ก็จะไม่ฉุดจิตใจออกไปสนใจภายนอก ไม่หลงยินดีในอารมณ์ที่น่ารัก ไม่เกลียดชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก”^{๑๙}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย อินทรีย์สังวร หมายถึง สำรวมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งก็คือสำรวม ด้วยสติที่ระลึกรู้ตรงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติตามความเป็นจริง ไม่ใช่การจงใจที่จะไปยื่นสำรวม ไปเดินสำรวม แต่ไประลึกรู้ตรงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ตามปกติตามความเป็นจริง อินทรีย์สังวร “เป็นกุศลธรรม เป็นธรรมฝ่ายดีที่เกิดขึ้นเป็นไป ขณะนั้นมีความเป็นปกติที่เป็นกุศล ระลึกรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง กุศลจิตเกิดขึ้น

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร, ป.ธ. ๙), **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๒ ว่าด้วยมหาสติปัฏฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓๓.

ประกอบด้วยโสภณธรรมต่างๆ มีศรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ รวมถึง ปัญญาด้วย เป็นกุศลแล้วในขณะนั้น เมื่อเกิดขึ้นอีกบ่อยๆ กุศลก็ยิ่งเพิ่มพูนขึ้น”^{๒๐}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้ให้ความหมายของสังวรคือ อินทริยสังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมระวังไม่ให้เกิดกิเลสขณะที่วิญญูณเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ โดยให้ความหมายในลักษณะการอธิบายแบบอภิธรรม ซึ่งถึงองค์ธรรมของสังวรแต่ละอย่าง บอกถึงสังวรธรรมมี ๕ อย่าง ได้แก่ “ศีล สมาธิ ปัญญา ขันติ และวิริยะ เมื่อใดที่มีธรรมะเหล่านี้เกิดขึ้นในขวนจิต เมื่อนั้นเป็นสังวร เมื่อใดที่เป็นฝ่ายตรงข้าม ได้แก่ ความไม่มีศีล ความไม่มีสติ ความหลง ความไม่อดทน และความเกียจคร้านเกิดขึ้นในขวนจิต เมื่อนั้นเป็นอสังวร สติสังวรนั้นเป็นอินทริยสังวรอย่างแท้จริง”^{๒๑}

ท่านได้อธิบายสังวร ๕ อย่าง คือ ปาติโมกขสังวร อินทริยสังวร ญาณสังวร ขันติสังวรและวิริยะสังวร ตามที่ได้แสดงไว้ในคัมภีร์อรรถกถา โดยได้ให้ความหมายและบอกองค์ธรรมของสังวร ชนิดนั้นๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังกล่าวว่า

ปาติโมกขสังวร หมายถึง การสำรวมในพระปาติโมกข์ ความวิบัติแห่งปาติโมกข์ศีล เป็น การต้องอาบัติเพราะล่วงละเมิดสิกขาบททางกายและวาจา แต่ความไม่มีศีลในเรื่องนี้เกิดทางมโนทวาร มิใช่เกิดทางทวาร ๕ เพราะเป็นวิธีกำจัดกิเลสทางใจ ส่วนอสังวรธรรม ๔ อย่างอื่นเกิดทางทวารทั้ง ๖

สติสังวร จัดเป็นอินทริยสังวรอย่างแท้จริง โดยองค์ธรรมคือ สติเจตสิกที่คุ้มครองมิให้เกิดกิเลสทางทวารทั้ง ๖ ส่วน ความไม่มีสติเป็นการลืมหันตรู้เท่าทันสภาวธรรม ที่มาปรากฏทางทวารทั้ง ๖ โดยองค์ธรรม คือ โลกเจตสิกที่เรียกว่า อภิชฌา (ความละโมภ) และโทมนัส (โทสะ)

ญาณสังวร โดยองค์ธรรม คือ ปัญญาที่เป็นอริยมรรค ที่ละกระแสนาบันได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ อวิชชา ฯลฯ โดยเด็ดขาด โดยสรุป ญาณสังวรหมายถึง ปัจจัยสันนิสสิตศีล วิปัสสนาญาณและปัญญาที่เป็นอริยมรรค ส่วนความหลงโดยองค์ธรรมคือ โมหะเจตสิก ที่ตรงข้ามกับญาณทั้ง ๓ นั้น

ขันติสังวร ความอดทนมิให้เกิดความขัดใจ ในขณะประสบกับความเย็น ความร้อน ความหิวกระหาย ตลอดจนสัมผัสที่ทนได้ยาก และคำด่าว่าตีเตียน โดยองค์ธรรม คือ อโทสเจตสิก ดังสังวรที่เป็นต้นว่า ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว เป็นผู้อดทนต่อความร้อน นี้ชื่อว่า ขันติสังวร

วิริยะสังวร ความเพียรเพื่อละกามวิตก เป็นต้น โดยองค์ธรรม คือ วิริยะเจตสิกที่จัดเป็นสัมมปปธาน

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๐.

^{๒๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓-๑๔.

ดังนั้น อินทรีย์สังวรศีล ย่อมหมดจดด้วยสังวร ๔ อย่าง นอกจากปาติโมกขสังวร และในสังวร ๔ อย่างนี้ ญาณสังวรไม่อาจเกิดขึ้นก่อนการปฏิบัติธรรม เพราะจัดเป็นวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ ซึ่งเป็นผลของการเจริญวิปัสสนา ส่วนสังวร ๓ อย่าง คือ สติสังวร ขันติสังวร และวิริยะสังวร เป็นธรรมสำคัญในการเจริญอินทรีย์สังวรศีล^{๒๒}

สรุปว่า สังวร คือการสำรวมอินทรีย์ หมายถึง การป้องกัน การปิด การห้าม การไม่ให้บาปอกุศลเข้ามาครอบงำจิต ถึงแม้จะแยกเป็น ๕ อย่าง แต่ก็มี ความหมายในทำนองเดียวกัน คือ การป้องกัน ปิดกั้น หรือการห้ามไม่ให้บาปอกุศลเข้าสู่จิต ป้องกันด้วยศีลเรียกว่า ปาติโมกขสังวรหรือศีลสังวร ป้องกันด้วยสติเรียกว่า สติสังวร ป้องกันด้วยปัญญาเรียกว่า ญาณสังวร ป้องกันด้วยความอดทนอดกลั้นเรียกว่า ขันติสังวร ป้องกันด้วยความเพียรเรียกว่า วิริยะสังวร จนกุศลธรรมซึ่งเป็นธรรมฝ่ายดีเพิ่มพูนขึ้น เจริญขึ้นด้วยสติปัญญาพ้นจากทุกข์ได้

๒.๑.๔ ความหมายของคำว่า “สูตร” ตามรูปศัพท์และคัมภีร์

ก) ความหมายของคำว่า “สูตร” ตามรูปศัพท์

คำว่า สูตร รูปศัพท์บาลีว่า สุตต

สุตต ศัพท์แปลว่า สายสูตร, สายด้าย (ตนต ตนตุ)

วิเคราะห์ศัพท์ว่า สุตตตี สุตต แปลว่า สิ่งที่ยาวออกไป (สฺจ ธาตุ ในความหมายว่า ไป, เป็นไป ต ปัจจย, ลบสระที่สุตธาตุ, แปลง จ เป็น ต)^{๒๓}

สุตต ศัพท์แปลว่า พระสูตร ปาพจน์ พระพุทฺธพจน์

วิเคราะห์ศัพท์ว่า อภิสเวติ อตเถติ สุตต แปลว่า พจน์ที่หลั่งเนื้อความออกมา สฺ ธาตุ ในความหมายว่า ไหล, หลั่ง (ต ปัจจย, ช้อน ต)^{๒๔}

สุตต ศัพท์เดิมเป็น สุตต ศัพท์ ลง สิ ปฐมาวิภัติ ฝ้ายเอวจนะ เอา อ ที่สุดศัพท์แห่งการันต์ กับ สิ เป็น อ สำเร็จรูปเป็น สุตต แปลว่า สูตร หรือพระสูตร^{๒๕}

^{๒๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๑๔-๑๘.

^{๒๓} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, ชุดศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕๖.

^{๒๔} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, ชุดศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๙๕๖.

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอภัยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔-๕๐.

คำว่า สุตร พจนานุกรมพุทธศาสน์^{๒๖} ให้ความหมายคำว่า สุตร หมายถึงพระธรรมเทศนา หรือธรรมกถาเรื่องหนึ่งๆ ในพระสูตรตันตปิฎก แสดงเจือด้วยบุคลาธิษฐาน ถ้าจะพูดว่า พระสูตรนั้น ย่อมหมายถึงพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมด

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต)^{๒๗} ได้ให้ความหมายคำว่า สุตร หมายถึง เส้นด้าย เส้นบรรทัด แบบข้อบ่งชี้เนื้อความ เรื่องเล่า และยังให้ความหมายของสูตรเพิ่มเติม อีกว่า สุตร หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้เป็นหลักปฏิบัติ เป็นคำอธิบายข้อธรรม ปฏิบัติต่างๆ ซึ่งมีคำธรรมดา (ร้อยแก้ว) คำประพันธ์ (ร้อยกรอง) และเรื่องเล่าเหตุการณ์ในอดีต(ชาดก) เรียกโดยทั่วไปว่า พระสูตร เรียกเต็มว่า พระสูตรตันตปิฎก

ข) ความหมายของคำว่า “สูตร” ตามคัมภีร์

ในความหมายคำว่า สูตรตันตปิฎก แปลว่า คัมภีร์ว่าด้วยพระสูตร หรือสูตร เป็นประมวล พระพุทธพจน์หมวดพระสูตร ประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้ เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา คำว่า สูตรตันตะ ที่แปลว่า พระสูตรนั้น พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ สมันตปาสาทิกา คือ พระพุทธโฆสะจารย์ ได้ให้ความหมายไว้ ๖ อย่าง^{๒๘} คือ

- ๑) เพราะบ่งถึงประโยชน์ (อตุณานิ สฺจนโต) คือชี้ให้เห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น
- ๒) เพราะมีอรรถที่ตรัสไว้ดีแล้ว (สุตฺตโต) คือตรัสตามอุปนิสัย หรืออัธยาศัยของ เวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ)
- ๓) เพราะผลิตประโยชน์ (สวณโต) คือก่อให้เกิดผลดุจข้าวกล้าที่เจริญเติบโตแล้วผลิตรวงข้าวต่อไปได้
- ๔) เพราะหลั่งประโยชน์ (สุทฺนโต) คือทำให้ประโยชน์หลั่งไหลออกมาดุจแม่น้ำคือน้ำที่ไหลออกมา
- ๕) เพราะป้องกันด้วยดี (สุตฺตตนา) คือรักษาประโยชน์ทั้งหลายไว้ได้ด้วยดี
- ๖) เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย (สุตฺตสภาคโต) คือใช้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖๒.

^{๒๗} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๕๑.

^{๒๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๗).

สรุปว่า สุตร หรือพระสุตร มาจากพระสูตรตันตปิฎก เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดของพระสุตร คือพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลาย ที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา ดังนั้นในความหมายของสังวรสุตร คือ พระสุตรที่ว่าด้วยเรื่อง สังวร ได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นครอบงำใจของตนได้ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖

๒.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของสังวรสุตร

ความเป็นมาของพระสุตร คือ พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสุตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก (ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย) ๒) พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสุตร (ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสุตร) ๓) พระอภิธรรมปิฎก (ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม) พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสุตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสุตรซึ่งประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา

พระสุตรที่เกิดขึ้นมาโดยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงในที่ต่างๆ ในโอกาสต่างๆ และปรารภเหตุต่างๆ ไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ โดยพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายถึงมูลเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระสุตรทั้งหลาย ซึ่งมีความเป็นมาของพระสุตรเกิดจากมูลเหตุสำคัญ ๔ ประการ^{๒๙} องค์ประกอบของพระสุตร ความงามของพระสุตร การจัดลำดับเนื้อหา รูปแบบ คำเรียกไวพจน์ของพระสุตร และความสำคัญดังนี้

๒.๒.๑ ความเป็นมาของพระสุตร

๑) มูลเหตุของการแสดงพระสุตร

๑.๑ อัตตัสมาสยะ คือ พระสุตรที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้พระองค์ทรงแสดง พระสุตรที่เกิดจากมูลเหตุแบบข้อนี้ เช่น อากังเขยยสุตร วัตถุสุตรหรือวัตถุปมสุตร มหาสติปัฏฐานสูตร มหาสพายตนสูตร เป็นต้น ซึ่งเป็นพระสุตรที่ทรงแสดงตามอัธยาศัยของพระองค์เอง

๑.๒ ปรัชมาสยะ คือ พระสุตรที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่นที่พระองค์ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนจะเสด็จไปโปรด ซึ่งเป็นการมุ่งประโยชน์สูงสุดเฉพาะผู้รับฟัง และที่ได้ยินได้ฟัง ซึ่งควรแก่สภาวะที่จะได้บรรลุธรรมของชนเหล่านั้น พระสุตรที่เกิดจากมูลเหตุแบบ

^{๒๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙, หน้า (๘).

ข้อนี้ เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ให้เดินสายกลางไม่ยึดติดในการทรมานตน จูฬราหูโลวาทสูตร ทรงแสดงโปรดแก่พระราหูล ธาตุวิภังคสูตร เป็นต้น ซึ่งเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่น

๑.๓ ปุจฉาวลิกะ คือ พระสูตรที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงตามคำทูลถาม พระสูตรที่เกิดจากมูลเหตุแบบข้อนี้ เช่น สามัญญผลสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของพระเจ้าอชาตศัตรู ที่ทูลถามเรื่องการใช้ศีลปะเลียงชีวิตกับการบวช อย่างไหนมีผลดีกว่ากัน เติชขสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของมาณพน้อย ๒ คน คือวาเสฏฐมาณพ และภารทวาชมาณพ ที่ทูลถามถึงทางตรงไปสู่พรหมโลก สักกปัญหสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของท้าวสักกะ และเหล่าเทพบนชั้นดาวดึงส์ มังคลสูตร ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาว่าอะไรคือมงคล พระสูตรต่างๆ ในมารสังยุต พรหมสังยุต โพชฌังคสังยุต ซึ่งเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงตามคำทูลถาม

๑.๔ อัตถุปัตติกะ คือ พระสูตรที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ พระสูตรที่เกิดจากมูลเหตุแบบข้อนี้ เช่น พรหมชาลสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่ปริพพาชกผู้อาจารย์ตำหนิพระรัตนตรัยขณะที่ศิษย์สรรเสริญ อัมมทายาทสูตร ทรงแสดงปรารภพฤติกรรมพวกกิษุที่เป็นทายาทของพระองค์ เพราะติดในลาภ แล้วทรงแนะนำให้เป็นพระธรรมทายาท จูฬสีหนาทสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่พวกเดียรถีย์หรือนักนอกศาสนา กล่าวโจมตีพระพุทธศาสนา เพราะน้อยใจที่ลาภสักการะเกิดขึ้นมากในพุทธศาสนา จันฑุปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่พวกกิษุประจบตระกูล ปุตตมังสุปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่กิษุกินอาหารโดยไม่พิจารณา แล้วทรงตรัสสอนให้กินอาหารของชาวบ้านเหมือนพ่อแม่กินเนื้อลูก อัคคิกขันโธปมสูตร ทรงแสดงปรารภเหตุการณ์ที่กิษุบางพวกทูลศัล ทรงสอนด้วยอุปมาว่า การที่กิษุกอดกองไฟจนร้อนตายยิ่งดีกว่าการกอดสตรี เณรปิณฑุปมสูตร ทรงแสดงขณะทอดพระเนตรเห็นฟองน้ำใหญ่ที่แม่น้ำคงคา ทรงแนะนำให้กิษุพิจารณาขันธ ๕ ว่าเป็นของว่างเปล่าเหมือนฟองน้ำ ปาริฉัตตกสูตร ทรงแสดงขณะทรงเห็นต้นปาริฉัตรมีใบเหลือง ผลัดใบ ออกช่อ ผลิดอก โดยเปรียบเทียบกับกาปฏิบัติธรรมของอริยสาวก ซึ่งเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ

๒) องค์ประกอบของพระสูตร มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน^{๓๐} คือ

๒.๑ คำขึ้นต้นหรือข้อความเบื้องต้น (นิทานวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่พระอานนท์กล่าวว่า “เอวเม สุต” เป็นต้นไปจนจบข้อความที่บอกถึงความเป็นมาของพระสูตรนั้นๆ

๒.๒ เนื้อหาของพระสูตรหรือข้อความที่เป็นพระพุทธานุญาตหรือสาวกภาษิตเป็นต้น ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากนิทานวจนะเป็นต้นไป

^{๓๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙, หน้า (๘).

๒.๓ คำลงท้ายหรือข้อสรุป (นิคมวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร เช่นข้อความที่ขึ้นต้นว่า “อิทมโวจ ภควา”

๓) **ความงามของพระสูตร** ที่มีองค์ประกอบครบทั้ง ๓ ส่วนนี้ถือว่ามีความงาม ๓ อย่าง คือ

๓.๑ งามในเบื้องต้นด้วยนิทานวจนะ

๓.๒ งามในท่ามกลางด้วยเนื้อหาที่เป็นพระพุทธานุชาตหรือสาวกานุชาต

๓.๓ งามในที่สุดด้วยนิคมวจนะ

๔) **การจัดลำดับเนื้อหาพระสูตร** ในการนำพระสูตรมาแสดงนั้นพระพุทธรองค์จะทรงจัดลำดับเนื้อหาไว้อย่างดี เรียกว่า อนุสนธิ มี ๓ ลักษณะ คือ

๔.๑ ปุจฉาอนุสนธิ จัดเนื้อหาตามลำดับการถาม เช่น พระสูตรที่ทรงแสดงแก่นันทโคบาล เมื่อเขาถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผีใน ได้แก่ อะไร ผีนอก ได้แก่ อะไร สงสารในท่ามกลาง ได้แก่ อะไร เกยบนบก ได้แก่ อะไร มนุษย์จับ ได้แก่ อะไร อมนุษย์จับ ได้แก่ อะไร ถูกน้ำวนเอาไว้ ได้แก่ อะไร ความเนาใน ได้แก่ อะไร พระองค์ก็จะตรัสตอบไปตามลำดับคำถามพระสูตรลักษณะนี้จัดเป็นปุจฉาอนุสนธิ

๔.๒ อัชฌาสยานุสนธิ จัดเนื้อหาตามอัชฌาตย์ของสัตว์ เช่น ขณะที่ภิกษุรูปหนึ่งครุ่นคิดสงสัยว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ต่างก็เป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตากระทำแล้วจักถูกอัตตาได้ที่ไหนกัน” พระองค์ก็จะทรงแสดงเพื่อบรรเทาความสงสัยให้ถูกกับอัชฌาตย์ของผู้ฟังพอดี พระสูตรลักษณะนี้จัดเป็นอัชฌาสยานุสนธิ

๔.๓ ยถาอนุสนธิ จัดเนื้อหาตามลำดับเรื่อง เช่น อากังขยสูตร ทรงแสดงศีลไว้ในตอนแรก แสดงอภิญญา ๖ ในตอนหลัง วัตถุสูตร ทรงแสดงอำนาจกิเลสไว้ในตอนแรกทรงแสดงพรหมวิหารในตอนหลัง โกสัมปิยสูตร ทรงแสดงการทะเลาะไว้ในตอนแรก ทรงแสดงสาราณียธรรมในตอนหลัง (เริ่มจากทะเลาะกัน จบลงด้วยระลึกถึงกัน) กกจูฬสูตร ทรงแสดงความไม่อดทนไว้ในตอนแรก ทรงแสดงอุปมาด้วยเลื่อยในตอนหลัง พรหมชาลสูตร ทรงแสดงเรื่องทิวาวัฏฏะไว้ในตอนแรก ทรงแสดงสุญญตาไว้ตอนหลัง

๕) **รูปแบบของพระสูตร** แต่ละสูตรในพระสูตรตันตปิฎกล้วนมีรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างในนวัคตฤตยาศาสตร์^{๓๑} (คำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ ๙) คือ

^{๓๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙, หน้า (๙).

๕.๑ สุตตะ คือระเบียบคำที่เป็นความเรียงแสดงหรือบรรยายข้อธรรม ให้ผู้ฟังเห็นประจักษ์ บางกรณีอาจบรรยายเป็นอุปมาโวหารก็มีหรือตั้งประเด็นปัญหาขึ้นถามแล้วตอบเองก็มี เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั่วไป รวมทั้งในพระวินัยปิฎก และคัมภีร์นิตเทส (จูฬนิตเทส และ มหานิตเทส ผลงานของพระสารีบุตรเถระ)

๕.๒ เคยยะ คือระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองผสมกับคำประเภทร้อยแก้ว เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่มีคาถาประพันธ์

๕.๓ เวยยาकरणะ คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน เช่น ระเบียบคำในพระอภิธรรมทั้งหมดและพระสูตรทั้งหลายที่ไม่มีคาถาประพันธ์

๕.๔ คาถา คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ระเบียบคำในธรรมบท (ขุ.ธ.) เถรคาถา (ขุ.เถร.) เถรีคาถา (ขุ.เถรี.)

๕.๕ อุทาน คือ พระคาถาหรือพระคำรัสที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ อาจเป็นคำประเภทเวยยาकरणะก็มี เป็นคำประเภทคาถาก็มี เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อุทาน (มี ๘๒ สูตร)

๕.๖ อิติวุตตกะ คือระเบียบคำที่มีการกล่าวอ้างข้อความอื่นมาประกอบด้วยมีคำว่า “วุตฺตํ เหฺตํ ภควตา” (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้) เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือพุทธพจน์ เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อิติวุตตกะ (มี ๑๑๐ สูตร)

๕.๗ ชาตกะ คือระเบียบคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพพริยา เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์ ชาตกะ หรือชาตก ซึ่งเป็นคำประเภทร้อยกรองหรือคาถาล้วน

๕.๘ อัปภูตธรรม คือระเบียบคำที่แสดงถึงเรื่องที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่กล่าวถึงอัปภูตธรรม

๕.๙ เวทลละ คือระเบียบคำแบบถาม-ตอบ เช่น ระเบียบคำในพระสูตรที่เป็นปุจฉาวิสักระ คือที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามคำทูลถาม แต่มีลักษณะสำคัญ ๒ อย่าง คือ ๑) ทูลถามเพื่อขอความรู้ (เวทญจ) ๒) ผู้ทูลถามฟังแล้วพอใจติดใจ (ตุฏฺฐิจญจ) ทูลถามต่อไปอีก เช่น ระเบียบคำใน จูฬเวทลลสูตร (ม.ม.) มหาเวทลลสูตร (ม.ม.) สักกปัญหสูตร (ที.ม.) สัมมาทิฏฐิสูตร (ม.ม.) มหาปุณณมสูตร (ม.อ.)

๖) คำเรียงเรียกชื่อพระสูตร ไวยาจัน คือ คำเรียกแทนชื่อพระสูตร มีดังนี้

๖.๑ โวหารเทศนา คือ คำสอนที่ทรงแสดงเชิงโวหาร

๖.๒ ยถาโนโลมศาสน์ คือ คำสอนที่อนุโลมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง

๖.๓ ทิฏฐิวินิเวรณกถา คือ ถ้อยคำที่ว่าด้วยการผ่อนคลายทิฏฐิ

๖.๔ อธิจิตตสิกขา คือ การศึกษาเกี่ยวกับอธิจิต

๖.๕ ปริยภูฐานปทาน คือ คำสอนที่เป็นเครื่องละกิเลสอันกลุ่มมจิต

๒.๒.๒ ความสำคัญของพระสูตร

พระสูตรที่ได้ทำการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงในที่ต่างๆ ในโอกาสต่างๆ และปรารภเหตุต่างๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ โดยพระอรธกถาจารย์ ซึ่งมีความเป็นมาของพระสูตรเกิดจากมูลเหตุสำคัญ ๔ ประการที่จะทรงแสดงแล้ว ยังมีความสำคัญ คือ

- ๑) เป็นที่รวบรวมพุทธพจน์เรื่องราวในพุทธศาสนา
- ๒) เป็นที่บรรจุพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ให้เป็นตัวแทนพระองค์
- ๓) เป็นแหล่งคำสอน ความรู้ ของปราชญ์ทั้งหลาย
- ๔) เป็นมาตรฐานในการตรวจสอบ คำสอนในพุทธศาสนาทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ
- ๕) เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้
- ๖) เป็นศาสนแห่ง ความเชื่อ ลัทธิ ความรู้ วิชาการ ของโลก

สรุปความเป็นมาของพระสูตร คือ พระสูตรต้นตอปิฎกหรือพระสูตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสูตรต้นตอปิฎกหรือพระสูตร ๓) พระอภิธรรมปิฎก พระสูตรต้นตอปิฎกหรือพระสูตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่งประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา มีการรวบรวมไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ โดยพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายถึงมูลเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระสูตรทั้งหลาย ซึ่งมีความเป็นมาของพระสูตรเกิดจากมูลเหตุสำคัญ ๔ ประการ พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมี ๑) อตตชฌาสนะ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้พระองค์ทรงแสดง ๒) ปรัชฌาสนะ ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่น ที่พระองค์ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนจะเสด็จไปโปรด ซึ่งเป็นการมุ่งประโยชน์สูงสุดเฉพาะผู้รับฟัง และที่ได้ยินได้ฟัง ซึ่งควรแก่สภาวะที่จะได้บรรลุธรรมของชนเหล่านั้น ๓) ปุจฉาวิสัชนา ทรงแสดงตามคำทูลถาม ๔) อตถูปัตติกะ ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ มีองค์ประกอบและความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด มีการจัดลำดับเนื้อหาตามลำดับการถาม ตามอัธยาศัยของสัตว์ตามลำดับเรื่อง ส่วนรูปแบบมีแบบอย่างในวงศัตถศาสตร์มีองค์ ๙ คือ ๑) สุตตะ เป็นความเรียงหรือบรรยายข้อความ ๒) เคยยะ เป็นประเภทร้อยกรองผสมร้อยแก้ว ๓) เวยยาकरणะ เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน ๔) คาถา เป็นประเภทร้อยกรองล้วน ๕) อุทาน เป็นพระคาถาหรือพระดำรัสที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรหคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ ๖) อิติวุตตกะ เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือพุทธพจน์ ๗) ชาดก เป็นคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพพริยา ๘) อัปภุตธรรม เป็นคำที่แสดงถึงเรื่องที่นำอัครจริยไม่เคยมี ๙) เวทลละ เป็นคำแบบถาม-ตอบ และมีความสำคัญ คือ เป็นที่รวบรวม

พุทธพจน์เรื่องราวในพุทธศาสนา เป็นที่บรรจุพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ให้เป็นตัวแทนพระองค์ เป็นแหล่งคำสอน ความรู้ ของปราชญ์ทั้งหลาย เป็นมาตรฐานในการตรวจสอบ คำสอนในพุทธศาสนาทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้ เป็นศาสนแห่ง ความเชื่อ ลัทธิ ความรู้ วิชาการ ของโลก

๒.๓ เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตร

พระสูตรต้นปิฎกหรือพระสูตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสูตรต้นปิฎกหรือพระสูตร ๓) พระอภิธรรมปิฎก พระสูตรต้นปิฎกหรือพระสูตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่งประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา ซึ่งในเนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตรนั้น มีการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ เป็นนิกาย เป็นวรรค เป็นเล่มดังนี้

๒.๓.๑ โครงสร้างของสังวรสูตร

๑) การจัดแบ่งหมวดหมู่ของพระสูตร พระสังคีติกาจารย์มีการใช้เกณฑ์แตกต่างกัน ดังนี้^{๓๒}

๑.๑ แบ่งตามขนาดของพระสูตร คือ พระสูตรที่มีความยาวมากก็รวบรวมไว้ เป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า ที่มนิกาย (หมวดยาว) พระสูตรที่มีความยาวปานกลางก็รวบรวมไว้เป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า มัชฌิมนิกาย (หมวดปานกลาง) และรวบรวมพระสูตรที่มีขนาดสั้นไว้เป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า สังยุตตนิกาย (หมวดสั้น)

๑.๒ แบ่งตามจำนวนองค์ธรรมหรือหัวข้อธรรมะ คือรวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า อังคุตตรนิกาย (หมวดยี่งด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี ๑๑ นิบาต เช่น หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑ ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ ข้อ เรียกว่า ทุกกนิบาต ที่มี ๓ ข้อ เรียกว่า ติกกนิบาต จนถึงที่มี ๑๑ ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต

๑.๓ จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๓ ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกนิกาย (หมวดเบ็ดเตล็ด) แบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๑๕ เรื่อง คือ (๑) ขุททกปาฐะ (๒) ธัมมปท (ธรรมบท) (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เปตวัตถุ (๘) เถรคาถา (๙) เถรีคาถา (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิทามัคคะ (ปฏิสัมภิทามรรค) (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวงศ์ และ (๑๕) จริยาปิฎก

^{๓๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙, หน้า (๑๐).

๒) การจัดแบ่งนิยายของพระสุตร มีการจัดแบ่งเป็นนิยาย ๕ นิยาย คือ ทีฆนิยาย (เล่ม ๙-๑๑) มัชฌิมนิยาย (เล่ม ๑๒-๑๔) สังยุตตนิกาย (เล่ม ๑๕-๑๙) อังคุตตรนิยาย (เล่ม ๒๐-๒๔) และขุททกนิยาย (เล่ม ๒๕-๓๓) มีอักษรย่อว่า ที ม สัง อัง ขุ ซึ่งมีความหมายและแผนภูมิที่ ๑ ดังนี้

๒.๑ ทีฆนิยาย หมายถึงหมวดพระสุตรที่มีขนาดยาว

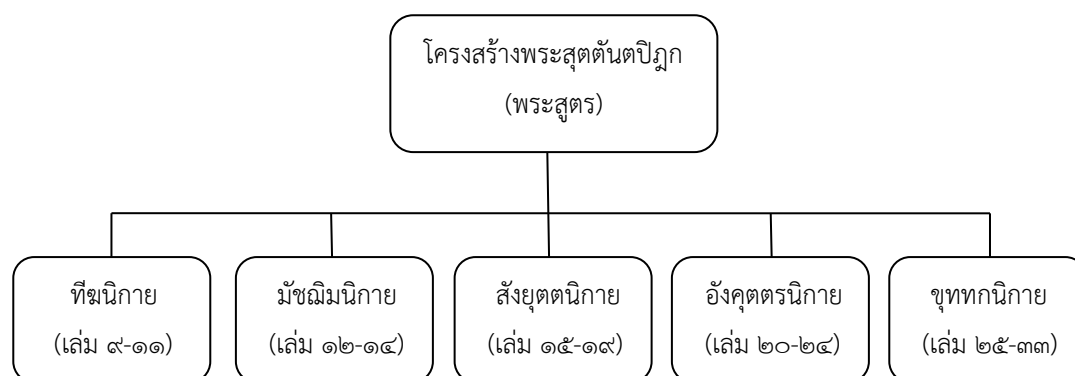
๒.๒ มัชฌิมนิยาย หมายถึงหมวดพระสุตรที่มีขนาดปานกลาง

๒.๓ สังยุตตนิกาย หมายถึงหมวดพระสุตรที่มีขนาดสั้น

๒.๔ อังคุตตรนิยาย หมายถึงหมวดพระสุตรที่รวบรวมไว้ตามจำนวนองค์ธรรม

๒.๕ ขุททกนิยาย หมายถึงหมวดพระสุตรเบ็ดเตล็ดที่เหลือจากนิยายทั้ง ๔ นั้น

แผนภูมิที่ ๑ แสดงการจัดแบ่งพระสุตรเป็นนิยาย ๕ นิยาย

๓) การจัดแบ่งของพระสูตร มีการจัดแบ่งออกเป็น ๒๕ เล่ม คือตั้งแต่เล่มที่ ๙-๓๓ จากลำดับเล่มของพระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม ซึ่งมีชื่อคัมภีร์ และอักษรย่อ ดังแสดงในตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ แสดงการจัดเล่มของพระสูตร

พระไตรปิฎกเล่มที่	พระสูตรเล่มที่	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๙	๑	ทีฆนิกาย มี ๓ คัมภีร์ ๓ เล่ม	ที.ส.
๑๐	๒	ทีฆนิกาย สีสันธวรรค	ที.ม.
๑๑	๓	ทีฆนิกาย มหาวรรค	ที.ปา.
		ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	
๑๒	๔	มัชฌิมนิกาย มี ๓ คัมภีร์ ๓ เล่ม	ม.ม.
๑๓	๕	มัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสก์	ม.ม.
๑๔	๖	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิณาสก์	ม.อุ.
		มัชฌิมนิกาย อุปริปนิณาสก์	
๑๕	๗	สังยุตตนิกาย มี ๕ คัมภีร์ ๕ เล่ม	ส.ส.
๑๖	๘	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	ส.นิ.
๑๗	๙	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	ส.ข.
๑๘	๑๐	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	ส.สพ.
๑๙	๑๑	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	ส.ม.
		สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	
๒๐	๑๒	อังคุตตรนิกาย มี ๑๑ คัมภีร์ ๕ เล่ม	อง.เอกก.
		อังคุตตรนิกาย เอกก-ทุก-ติกนิบาต	อง.ทุก.
			อง.ติก.
๒๑	๑๓	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	อง.จตุกก.
๒๒	๑๔	อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกนิบาต	อง.ปัญจก.
			อง.ฉก.
๒๓	๑๕	อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต	อง.สัตตก.
			อง.อัฐก.
			อง.นวก.
๒๔	๑๖	อังคุตตรนิกาย ทสก-เอกาทสกนิบาต	อง.ทสก.
			อง.เอกาทสก.

พระไตรปิฎกเล่มที่	พระสูตรเล่มที่	ชื่อคัมภีร์	อักษรย่อ
๒๕	๑๗	ขุททกนิกาย มี ๑๕ คัมภีร์ ๙ เล่ม ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ขุททกนิกาย ธรรมบท ขุททกนิกาย อุทาน ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	ขุ.ขุ. ขุ.ธ. ขุ.อุ. ขุ.อิติ. ขุ.ขุ.
๒๖	๑๘	ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ขุททกนิกาย เปตวัตถุ ขุททกนิกาย เถรคาถา ขุททกนิกาย เถรีคาถา	ขุ.วิ. ขุ.เปต. ขุ.เถร. ขุ.เถรี.
๒๗	๑๙	ขุททกนิกาย ชาตกะ ภาค ๑	ขุ.ชา. ๑
๒๘	๒๐	ขุททกนิกาย ชาตกะ ภาค ๒	ขุ.ชา. ๒
๒๙	๒๑	ขุททกนิกาย มหานิทเทส	ขุ.ม.
๓๐	๒๒	ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส	ขุ.จุ.
๓๑	๒๓	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค	ขุ.ป.
๓๒	๒๔	ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑	ขุ.อป. ๑
๓๓	๒๕	ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ขุททกนิกาย จริยาปิฎก	ขุ.อป. ๒ ขุ.พุทธ. ขุ.จริยา.

๒.๓.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในสังวรสูตร

พระสูตรตันตปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยาย หรืออธิบายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย ๑) ทีฆนิกาย ๒) มัชฌิมนิกาย ๓) สังยุตตนิกาย ๔) อังคุตตรนิกาย ๕) ขุททกนิกาย (คำย่อหรือหัวใจคือ ที. ม. ส. อ. ข.) มี ๒๕ เล่ม

สังยุตตนิกาย แปลว่า หมวดประมวล คือ การประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้ เป็นหมวดหมู่เดียวกัน เรียกว่า สังยุตหนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวม ๕๖ สังยุต มี ๗,๗๖๒ สูตร จัดเป็นเล่มหนังสือได้จำนวน ๕ เล่ม คือ เล่ม ๑๕ สคาถวรรค, เล่ม ๑๖ นิทานวรรค, เล่ม ๑๗ ขันธวรรค, เล่ม ๑๘ สฬายตนวรรค, เล่ม ๑๙ มหาวรรค มีดังนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ คือ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค^{๓๓} ในสฬายตนวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ ๑๐ สังยุต คือ ๑) สฬายตนสังยุต มี ๒๔๘ สูตร ๒) เวทนาสังยุต มี ๓๑ สูตร ๓) มาตุคามสังยุต มี ๓๔ สูตร ๔) ชัมพูชาทกสังยุต มี ๑๖ สูตร ๕) สามัญชกสังยุต มี ๒ สูตร ๖) โมคคัลลานสังยุต มี ๑๑ สูตร ๗) จิตตสังยุต มี ๑๐ สูตร ๘) ความณีสังยุต มี ๑๓ สูตร ๙) อสังขตสังยุต มี ๔๔ สูตร ๑๐) อัปยากตสังยุต มี ๑๑ สูตร

สฬายตนสังยุต มีทั้งหมด ๒๔๘ สูตร จัดแบ่งเป็นปณาสกได้ ๔ ปณาสก ๑) ปฐมปณาสก มี ๕ วรรค รวม ๕๒ สูตร ๒) ทุตติยปณาสก มี ๕ วรรค รวม ๕๑ สูตร ๓) ตติยปณาสก มี ๕ วรรค รวม ๕๒ สูตร ๔) จตุตถปณาสก มี ๔ วรรค รวม ๙๓ สูตร

ทุตติยปณาสก มี ๕ วรรค รวม ๕๑ สูตร คือ ๑) อวิขวารวรรค มี ๑๐ สูตร ๒) มิคชาลวรรค มี ๑๑ สูตร ๓) คิลานวรรค มี ๑๐ สูตร ๔) ฉันทวรรค มี ๑๐ สูตร ๕) ฉฬวรรค มี ๑๐ สูตร และในฉฬวรรคที่มี ๑๐ สูตรนี้มีสูตรหนึ่งในลำดับที่ ๕ ชื่อว่า สังวรสูตร ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

เนื้อหาใน สังวรสูตร^{๓๔} เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดง เรื่องความสำรวมว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความสำรวมและความไม่สำรวมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ความไม่สำรวม เป็นอย่างไร คือ รูป ที่พึงรู้แจ้งทาง ตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุเพเลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ ข้อนี้อภิกษุพึงทราบว่าเป็นกำลังเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นความเสื่อม

^{๓๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บทนำ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๘, หน้า (๗).

^{๓๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๘/๑๐๘.

โผฏฐัพพะ ที่พึงรู้แจ้งทาง กาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลน ไม่เซยชม ไม่ยึดติดรูปนั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบว่าเป็นความไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นความไม่เสื่อม

ธรรมารมณ์ ที่พึงรู้แจ้งทาง ใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลน ไม่เซยชม ไม่ยึดติด ธรรมารมณ์นั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบว่าเป็นความไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม ภิกษุทั้งหลาย ความสำรวมเป็นอย่างนี้แล”

เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้าง พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร ๓) พระอภิธรรมปิฎก พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่งประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา ซึ่งในเนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตรนั้น มีการจัดแบ่ง สังวรสูตร อยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๘ คือ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ทุติยปิณฑาสก ฉฬวรรค เป็น อัดตัมมาสยะ คือพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในโอกาสและสถานที่ต่างๆ และปรารภเหตุต่างๆ ไว้โดย ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้พระองค์ทรงแสดง พระสูตรที่เกิดจากแสดงตามพระอัธยาศัย คือ สังวรสูตร นี่เป็นพระสูตรที่พระองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่าด้วยความสำรวมและความไม่สำรวม เป็นอย่างไร โดยมีเนื้อหาของ สังวรสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดง เรื่องความสำรวม และความไม่สำรวม ในอินทรียทั้ง ๖ ว่า เป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุเพลิดเพลน เซยชม ยึดติดอินทรียทั้ง ๖ นั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบว่าเป็นความไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นความเสื่อม” ซึ่งเป็นต้นเหตุของ อกุศลธรรม คือ ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมฝ่ายอกุศล ธรรมที่ชั่ว ธรรมฝ่ายชั่ว สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศลตามคุณ ๕ คือ ส่วนที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มี ๕ อย่าง คือ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) นิเวรณ ๕ คือ ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม อกุศลธรรมที่กีดกั้นจิต ปิดกั้นปัญญา ไม่ให้บรรลุความดี ทำจิตให้เศร้าหมอง มี ๕ อย่าง คือ ๑) กามฉันท พอใจใฝ่กามคุณ ๒) พยาบาท แค้นเคืองคิดร้ายเขา ๓) ถีนมิทธะ หดหู่ซึมเซา ๔) อุทธัจจกุกกุจจะ ฟุ้งซ่านรำคาญใจ ๕) วิจิกิจฉา ลังเลสงสัย อุปาทานขันธ ๕ ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ เบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ประกอบด้วยอาสวะ

สรุปว่าในสังวรสูตรนี้เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตามพระอัธยาศัย ที่ว่าด้วยเรื่อง สังวร ได้แก่ การสำรวมอินทรียทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้าย ในเวลาเห็น

รูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นครอบงำใจของตนได้ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ ถ้าไปหลงเพติดเพลิน เซยชม ยึดติดอยู่ เรากำลังเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นต้นเหตุของ อกุศลธรรม, กามคุณ ๕, นิวรณ์ ๕, อุปาทานขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมและนำมาปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในสังวรสูตรต่อไป

๒.๔ สรุปท้ายบท

พระสูตร มาจากพระสูตรตันตปิฎก เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดของพระสูตร คือพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลาย ที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา ดังนั้นในความหมายของสังวรสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่อง สังวร ได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นครอบงำใจของตนได้ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖

ความเป็นมาของพระสูตร คือ พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสูตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสูตร ๓) พระอภิธรรมปิฎก พระสูตรตันตปิฎกหรือพระสูตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่งประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา มีการรวบรวมไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ โดยพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายถึงมูลเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระสูตรทั้งหลาย ซึ่งมีความเป็นมาของพระสูตรเกิดจากมูลเหตุสำคัญ ๔ ประการ พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมี ๑) อัตตัชฌาสนะ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้พระองค์ทรงแสดง ๒) ปรัชฌาสนะ ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่น ที่พระองค์ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนจะเสด็จไปโปรด ซึ่งเป็นการมุ่งประโยชน์สูงสุดเฉพาะผู้รับฟัง และที่ได้ยินได้ฟัง ซึ่งควรแก่สภาวะที่จะได้บรรลุธรรมของชนเหล่านั้น ๓) ปุจฉาวิสัชนา ทรงแสดงตามคำทูลถาม ๔) อัฏฐุปัตติกะ ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ มีองค์ประกอบและความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด มีการจัดลำดับเนื้อหาตามลำดับการถาม ตามอัธยาศัยของสัตว์ตามลำดับเรื่อง ส่วนรูปแบบมีแบบอย่างในวัคคัสตฤศาสนมีองค์ ๙ คือ ๑) สุตตะ เป็นความเรียงหรือบรรยายข้อความ ๒) เคยยะ เป็นประเภทร้อยกรองผสมร้อยแก้ว ๓) เวยยาकरणะ เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน ๔) คาถา เป็นประเภทร้อยกรองล้วน ๕) อุทาน เป็นพระคาถาหรือพระดำรัสที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรหคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ ๖) อิติวุตตกะ เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือพุทธพจน์ ๗) ชาตกะ เป็นคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพจริยา ๘) อัปภูตธรรม เป็นคำที่แสดงถึงเรื่องที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี ๙) เวทลลสะ เป็นคำแบบถาม-ตอบ และมีความสำคัญ คือ เป็นที่รวบรวม

พุทธพจน์เรื่องราวในพุทธศาสนา เป็นที่บรรจุพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ให้เป็นตัวแทน พระองค์ เป็นแหล่งคำสอน ความรู้ ของปราชญ์ทั้งหลาย เป็นมาตรฐานในการตรวจสอบ คำสอนใน พุทธศาสนาทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุษณบรรทัด ของช่างไม้ เป็นศาสนแห่ง ความเชื่อ ลัทธิ ความรู้ วิชาการ ของโลก

เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้าง พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ใน จำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร ๓) พระอภิธรรมปิฎก พระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตร เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่ง ประกอบด้วย พระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพุทธศาสนา ซึ่งใน เนื้อหาสาระสำคัญและโครงสร้างในสังวรสูตรนั้น มีการจัดแบ่ง สังวรสูตร อยู่ในพระไตรปิฎก เล่ม ที่ ๑๘ คือ สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ทุติยปัณณาสก์ ฉพวรรค เป็น อัตตชัมมาสยะ คือพระสูตรที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงในโอกาสและสถานที่ต่างๆ และปรารภเหตุต่างๆไว้โดย ทรงแสดงตามพระ อธิษฐานของพระองค์เอง โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้พระองค์ทรงแสดง พระสูตรที่เกิดจากแสดงตาม พระอธิษฐาน คือ สังวรสูตร นี่เป็นพระสูตรที่พระองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่าด้วยความสำรวม และความไม่สำรวม เป็นอย่างไร โดยมีเนื้อหาของ สังวรสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดง เรื่องความ สำรวม และความไม่สำรวม ในอินทรีทั้ง ๖ ว่า เป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุเพเลิดเพลิน เชยชม ยึดติดอินทรีทั้ง ๖ นั้นอยู่ ข้อนี้อภิกษุพึงทราบ ว่า “เรากำลังเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นความเสื่อม” ซึ่งเป็นต้นเหตุของ อกุศลธรรม คือ ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมฝ่ายอกุศล ธรรมที่ชั่ว ธรรมฝ่ายชั่ว สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล กามคุณ ๕ คือ ส่วนที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มี ๕ อย่าง คือ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัส ทางกาย) นิรวณ ๕ คือ ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม อกุศลธรรมที่กีดกั้นจิต ปิดกั้นปัญญา ไม่ให้บรรลุความดี ทำจิตให้เศร้าหมอง มี ๕ อย่าง คือ ๑) กามฉันท พอใจใฝ่กามคุณ ๒) พยาบาท แค้นเคืองคิดร้ายเขา ๓) ถีนมิทธะ หดหู่ซึมเซา ๔) อุทธัจจกุกกุกจะ พุ้งซ่านรำคาญใจ ๕) วิจิกิฉา ลังเลสงสัย อุปาทานขันธ ๕ ขันธอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ขันธที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ เบญจ ขันธ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ประกอบด้วยอาสวะ

สรุปว่าในสังวรสูตรนี้เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตามพระอธิษฐาน ที่ว่าด้วย เรื่อง สังวร ได้แก่ การสำรวมอินทรีทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้าย ในเวลาเห็น รูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นครอบงำใจ ของตนได้ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีทั้ง ๖ ถ้าไปหลงเพเลิดเพลิน เชยชม ยึดติดอยู่ เรากำลังเสื่อม จากกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นต้นเหตุของ อกุศลธรรม, กามคุณ ๕, นิรวณ ๕, อุปาทานขันธ ๕ ซึ่งจะ อธิบายถึงหลักธรรมและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังวรสูตรต่อไป